

تحلیل جامعه‌شناختی اخلاق اجتماعی و عوامل موثر بر آن: مورد مطالعه شهر تهران

فرهاد جلیلی تل چگاه^۱، علیرضا کلدی^۲، حسین آقاجانی مرساء^۳

چکیده

پژوهش حاضر به بررسی وضعیت اخلاق اجتماعی در شهر تهران و عوامل اجتماعی موثر بر آن پرداخته است. رویکرد اصلی این پژوهش، نظریه تلفیقی و چند بعدی نظم اجتماعی است. روش پژوهش از نوع پیمایش و ابزار جمع‌آوری داده‌ها پرسشنامه است. جامعه‌ی آماری شامل زنان و مردان بالای ۱۸ سال شهر تهران است که ۶۰۰ نفر از آن‌ها با استفاده از روش نمونه‌گیری خوشه‌ای چند مرحله‌ای انتخاب شده‌اند. داده‌های حاصل نیز با استفاده از نرم افزار SPSS مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت.

نتایج نشان داده که متغیرهای اخلاق اجتماعی در این تحقیق شامل مسئولیت‌پذیری با نمره میانگین (۳/۰۱ از ۵) در حد متوسط، نمره انصاف با میانگین (۲/۴۶ از ۵) در حد پایین و نمره تعهد اخلاقی با میانگین (۲/۸۳ از ۵) در حد متوسط و نمره کلی اخلاق اجتماعی با میانگین (۲/۱۴ از ۵) در حد پایین است. براین اساس می‌توان گفت که پابندی مردم به اخلاق اجتماعی در شهر تهران رضایت بخش نیست. نتایج تحلیل رگرسیونی گام به گام حاکی از این است که

۱- گروه جامعه‌شناسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکز

fjalili1353@gmail.com

۲- استاد گروه جامعه‌شناسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات تهران (نویسنده مسئول)

arkaldi@yahoo.com

۳- دانشیار گروه جامعه‌شناسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکز

a_marsa1333@yahoo.com

متغیرهای هویت ملی، هویت دینی، هویت قومی و سن افراد تاثیر تقویت کننده بر اخلاق اجتماعی پاسخگویان دارد و متغیرهای تحصیلات و مدت اقامت تاثیر منفی بر اخلاق اجتماعی دارند. به این ترتیب، چگونگی تایید و رد فرضیه‌های تحقیق مشخص شده است.

کلید واژه‌ها

اخلاق اجتماعی، هویت اجتماعی، هویت دینی، هویت مدرن و هویت مذهبی

مقدمه و بیان مسئله

دورکیم جامعه شناس فرانسوی، از اخلاق اجتماعی به عنوان چسب اجتماعی پیوند دهنده میان افراد جامعه یاد می‌کند. این امر به ویژه در میان جوامعی که در پایین ترین سطح انسجام اجتماعی هستند، بیش از پیش ضروری به نظر می‌رسد. "برخی معتقدند انسان با نیاز به اخلاق زاده می‌شود اما برخی دیگر می‌گویند که این نیاز در طول تاریخ تکوین یافته است. (دیلینی، ۱۳۹۱: ۱۵۴)

اخلاق یک جزء اساسی فرهنگ انسان است و به عنوان هنجارهای تجویزی در مورد چگونگی رفتار افراد با یکدیگر، در مفاهیمی از جمله مانند عدالت، انصاف و حقوق تعریف شده است. به نظر می‌رسد که انسان‌ها به طور ذهنی و به لحاظ اخلاقی، دیگران را درک و ارزیابی می‌کنند. مطالعات نشان داده است که وقتی مردم اولین تصور شخص یا گروه را ایجاد می‌کنند، بیشتر به ویژگی‌های آنها در مورد اخلاق علاقمندند، نه به صفات مربوط به شایستگی و اجتماعی بودن آنها. (فنگ کیای وهمکاران (۲۰۱۶) ^۱

استمرار و تداوم زندگی اجتماعی بشر بیش از پیش نیازمند حلقه‌های واسطی است که افراد جامعه را به هم پیوند زده و رفتارها و کنش‌های آنان را در عرصه‌های مختلف زندگی فردی و اجتماعی همسو با منافع و مصالح جمعی هدایت کند و جامعه را از خطر ناهمگرایی مصون بدارد و نیز زمینه ساز انسجام و یکپارچگی جامعه گردد. مهم ترین بسترهای شکل گیری انسجام و یکپارچگی هر جامعه‌ای از طرق مختلفی همچون زبان مشترک، هویت

---

1. Fang Cui, Ning Ma, Yue-jia Luo(2016).

تاریخی مشترک، سرزمین جغرافیایی، فرهنگ و ارزش‌های مشترک بدست می‌آید. بنابراین هر یک از این موارد در ایجاد انسجام و یکپارچگی ملت‌ها دارای شدت و ضعف می‌باشند. در محیط‌های اجتماعی، چگونگی بروز و ظهور اخلاق اجتماعی متفاوت است. به عنوان مثال: وضعیت اخلاق اجتماعی در الگوی دوگانه تونیز که محیط اجتماعی را به "اجتماع" و "جامعه" تقسیم بندی می‌کند، می‌تواند متفاوت باشد. کما این که زیمل هم ضمن مقایسه جوامع سنتی و مدرن بیان می‌کند که در گروه‌های ابتدایی دروغ‌گویی نسبتاً بی‌اهمیت است زیرا افراد زندگی کم و بیش خودکفایی را در گروه دنبال می‌کنند و روابط متقابل در حداقل است در حالیکه در دوران مدرن، جامعه‌ها اعتباری هستند و شمار زیادی از انسان‌ها برای گفتن حقیقت آن چه آنها انجام می‌دهند وابسته‌اند. به عبارت مختصر و موجز از دروغ به عنوان چماق راهزن یاد شده است". (کرایب، ۱۳۸۹: ۲۷۷)

فضاهای شهری رفتار و کردار شهرنشینان را تحت تأثیر خود قرار داده و هر روز شاهد آن هستیم که افراد در محیط زندگی خود با بدنه‌ی شهر چگونه رفتار می‌کنند. قواعد و هنجار و نوع ارتباط با شهر در قالب اخلاق شهروندی که مهمترین مؤلفه‌های آن عبارتند از: قانون‌گرایی، رعایت نظم و انضباط اجتماعی و احساس مسئولیت پیرامون مسائل زیست محیطی، احترام به حقوق اجتماعی دیگران، احساس مسئولیت مشترک نسبت به هم‌نوعان، سلوک و سازگاری اجتماعی، هنجارپذیری رسمی و غیررسمی، تعامل و معاشرت اجتماعی چگونه افراد را تحت تأثیر خود قرار داده، رعایت نسبی آن را در بعضی افراد می‌توان به وضوح شاهد بود و عدم رعایت آن نیز در بیشتر مواقع در ساکنان مناطق مختلف شهر به روشنی نمود پیدا کرده است (فتحی، ۱۳۹۵: ۱۱۷)

زندگی شهری به ویژه در کلان‌شهرهایی مثل تهران و قواعد و قوانین حاکم بر مناسبات میان افراد در چنین فضاهایی، تعاملات میان آنها را مبتنی بر محاسبات خاصی نموده است که به تبع آن اخلاق اجتماعی را متزلزل و قربانی خواسته‌های نابجای عده‌ای خاص خواهد نمود. به نظر می‌رسد شهرهای بزرگ در جوامع جدید، به طور جدی با مشکلات اخلاقی و شهروندی روبرو هستند و نیز با وجود توسعه یافتگی در حوزه‌های مختلف ساختارهای

اجتماعی، مسأله‌ی اخلاق در آنها مورد غفلت قرار گرفته و در نتیجه می‌توان گفت رشد و توسعه‌ی ناموزون شهری به صورت یک معضل جدی در برنامه‌ریزی و مدیریت شهری خود را نشان می‌دهد، بنابراین ضرورت دارد تا جنبه‌های مختلف این مسئله و چرایی عدم رشد شاخصهای اخلاق اجتماعی مورد مطالعه قرار گیرد. (فتوحی، ۱۳۹۵: ۱۱۷)

براساس مطالب فوق، این پژوهش در پی آن است تا ضمن بررسی وضعیت اخلاق اجتماعی در شهر تهران به بررسی تاثیر عوامل اجتماعی موثر بر اخلاق اجتماعی در بین ساکنان شهر تهران نیز پردازد. و سوال اساسی تحقیق این است اخلاق اجتماعی در شهر تهران چه وضعیتی دارد؟ همچنین سهم هر یک از عوامل اجتماعی در اخلاق اجتماعی به چه میزان است؟

پیشینه تجربی تحقیق

بررسی ادبیات تجربی مربوط به اخلاق اجتماعی نشان داده، تحقیقات متعددی، یک یا چند شاخص اخلاق اجتماعی را مورد بررسی قرار داده‌اند که در اینجا به برخی تحقیقات انجام یافته در این حوزه اشاره می‌شود. پیمایش‌های ملی نشان می‌دهد اخلاق اجتماعی در بین جوانان دچار فرسایش شده است. جدول زیرگویای وضعیت برخی از مولفه‌های اخلاق اجتماعی در پیمایش‌های ملی که در سال‌های ۱۳۷۹ و ۱۳۸۲ انجام شده، می‌باشد.

جدول شماره ۱: مقایسه برخی صفات اخلاقی ۱۳۷۹-۱۳۸۲

سال ۱۳۸۲	سال ۱۳۷۹	اخلاق اجتماعی
۵۶	۵۸	انصاف
۵۵	۵۹	صداقت
۴۱	۴۲	امانت داری
۴۹	۴۵	تعهد به قول و قرار
۵۱	۵۶	گذشت

زهرای رضایی (۱۳۹۰) در مقاله‌ای به "تبیین رابطه اخلاق و امنیت فرهنگی" پرداخته است. محقق هدف اصلی خود را تبیین رابطه اخلاق به عنوان عاملی که هدفش ایجاد و

شکل‌دهی بهترین روابط میان انسان‌ها و وضعیت مطلوب برای انسان و جامعه از یک سو و امنیت فرهنگی به عنوان عاملی که حفظ ارزش‌ها یا به تعبیری تأمین امنیت ارزش‌ها در برابر تهاجم‌های مختلف داخلی و خارجی را هدف خود قرار داده است، از سوی دیگر است. مفروض مقاله این است که در بحث امنیت فرهنگی حفظ ارزش‌ها و تأمین امنیت ارزش‌ها و توجه به اخلاق از اهمیت بالایی برخوردار است.

نتایج تحقیق جهاد دانشگاهی (نظرسنجی ایسپا) (۱۳۹۳)، تحت عنوان "بررسی وضعیت شاخص‌های اخلاق اجتماعی" نشان داده است که شهروندان تهرانی نسبت به آینده کشور، مشکلات مردم و جریانات و اتفاقات جامعه بی‌تفاوت نیستند به طوری که برای بیش از ۷۰ درصد آنها، آینده کشور و مسائل جامعه اهمیت دارد و مخالف بی‌تفاوتی در این زمینه هستند. نتایج نظرسنجی نشان می‌دهد شهروندان به مراتب نسبت به حلقه نزدیکان خود تعهد بیشتر دارند و برای کمک به اطرافیان خود آمادگی به مراتب بیشتری دارند، به عبارت دیگر می‌توان گفت تعهد مردم و دگر دوستی آنان چندان تعمیم یافته نیست.

سروش فتحی (۱۳۹۵) در مقاله‌ای تحت عنوان "تحلیل جامعه‌شناختی رعایت اخلاق شهروندی در فضای شهری، شهر تهران" نشان داده است که پایبندی و میزان رعایت اخلاق شهروندی در سطح متوسط قرار دارد. همچنین در سطوح تحلیلی و تبیینی نتایج تحقیق نشان داد اخلاق شهروندی و به بیان بهتر رعایت اخلاق شهروندی در سطح شهر و توسط شهروندان شهر تهران، تابع نوع تصور افراد از حس شهروندی‌شان، نوع تصور از تکلیف شهروندی، تصور از اهمیت شهرنشینی، تصور از هم‌نوایی با سایر شهروندان، نظارت نهادهای غیر رسمی بر رفتار شهروندان و میزان فایده مندی و تصور مفید بودن برای شهر خود، است.

نقدی و همکاران (۱۳۹۳) در مقاله‌ای تحت عنوان "عوامل اجتماعی مؤثر بر پرورش اخلاقی جوانان برای رعایت انصاف، به منزلهٔ هنجار اخلاقی صدرنشین" اظهار داشته است: هنجار اخلاقی انصاف به منزلهٔ تجلی عدالت در سطح جامعه، مهم‌ترین معیار رفتاری برای توزیع منابع است. روش انجام تحقیق، پیمایش درون‌موردی از نُه

دبیرستان در سطح استان تهران و ۷۳۹ دانش‌آموز است. در این مقاله، هنجار اخلاقی انصاف به دو بعد اصلی عام‌گرا و خاص‌گرا تقسیم شده است که شعاع به کارگیری این هنجار را مطمح نظر دارد. نتایج تحلیل رگرسیونی چندگانه حاکی از آن است که در سطح فرد، متغیرهای تعهد خاص‌گرا، اعتماد عام‌گرا، و صداقت عام‌گرا بیشترین نقش تقویت‌کننده را در تمایل جوانان برای رعایت عام‌گرایی هنجار انصاف دارا هستند. و در سطح جامعه، میزان ارزیابی از گسترش عدالت در انصاف عام‌گرایی جوانان نقش منفی ایفا می‌کند.

حائیان لای و همکاران (۲۰۱۳) در پژوهشی تحت عنوان "رویکرد اندازه‌گیری سطوح اخلاق اجتماعی" نشان داده‌اند، اندازه‌گیری‌های دقیق سطوح اخلاق با کمک مدل‌های ABM و با اصول پیچیدگی علم هدایت می‌شود. نتایج نشان داد اندازه جمعیت می‌تواند، شتاب‌دهنده یا کندکننده سرعت رفتار غیراخلاقی که سطح کلی اخلاق اجتماعی را تعیین می‌کند، باشد، اما بر میزان خود اخلاق اجتماعی تأثیری ندارد. همچنین فراوانی منابع عمومی با سطح اخلاق اجتماعی رابطه‌ی معکوس دارد و هنگامی که هزینه‌های تحرک جمعیت به ۱۰٪ از کل سطح انرژی می‌رسد، رفتار غیر اخلاقی شروع به سرکوب می‌کند.

فنگ کیای و همکاران (۲۰۱۶) با عنوان "قضای اخلاقی پاسخ‌های عصبی ما را به درک درد دیگران تغییر می‌دهد: این مطالعه ERP" به رابطه‌ی اخلاق و همدلی که در ساخت جامعه انسانی ضروری هستند، پرداخته است. مطالعه حاضر نشان داد که چگونه اخلاق بر همدلی تأثیر می‌گذارد. کاهش پاسخ عصبی نسبت به درد ناخوشایند یا غیر اخلاقی می‌تواند ما را در هنگام مواجه شدن با افراد بالقوه خطرناک، به طوری که باعث افزایش احتمال بروز بقای ما شود، هوشیار نگه دارد.

جسیکا کندی و همکاران (۲۰۱۶) طی پژوهشی با عنوان "رویکرد اجتماعی - شناختی برای درک تفاوت‌های جنسیتی در اخلاق مذاکره‌کننده: نقش هویت اخلاقی" اظهار داشته‌اند تا کنون، تفاوت‌های جنسیتی در اخلاق کمتر مورد توجه نظری قرار گرفته

است. بنابراین در این پژوهش از یک چارچوب شناختی-اجتماعی برای توضیح این که چرا این تفاوت‌ها ظاهر می‌شوند و این که چه زمانی زنان در رفتار مذاکره غیر اخلاقی نسبت به مردان کمتر درگیر می‌شوند، استفاده شده است: زنان صفات اخلاقی درونی‌شان را نسبت به مردان بیشتر نشان می‌دهند. هویت‌های اخلاقی قوی‌تر زنان رفتار مذاکره غیر اخلاقی را بیشتر سرکوب می‌کنند.

- انگیزه‌های مالی، هویت اخلاقی زنان را افزایش می‌دهد اما رفتار مذاکره غیر اخلاقی مردان را نه. یافته‌های تحقیق توضیح داده که چرا و چه زمانی تفاوت‌های جنسیتی در اخلاق پدیدار می‌شود.

مبانی نظری تحقیق

حوزه اخلاق به دلایل متعددی بین رشته‌ای است. لذا عالمان اخلاق، فلاسفه، روانشناسان، جامعه‌شناسان و سایر اندیشمندان حوزه‌های دیگر، هر کدام به فراخور رویکرد مورد نظرشان، اخلاق را از زاویه‌ی خاصی مطرح کرده‌اند. در این مقاله ضمن بررسی اجمالی نحله‌های فکری متفاوت در حوزه‌ی اخلاق به چارچوب نظری تحقیق که متکی بر دیدگاه تلفیقی نظم اجتماعی است، اشاره خواهیم نمود.

دیدگاه اخلاق سودمندگرا: این دیدگاه به تأسی از خاستگاه خود، یعنی مکتب پراگماتیسم، بر اخلاق عملی تأکید دارد. تلاش اخلاق سودمندگرا در تعلیم و تربیت بر اساس اصل بهینه‌سازی است و کنش اخلاقی را مبتنی بر بیشینه کردن خیر برای بیشترین مردم می‌داند و در پاسخ این پرسش که "معیار حقیقت چیست؟" یا "معیار درست یا نادرست یک گزاره (قضیه) چیست؟"، می‌گوید: "سودمندی و به کار آمدن". به کار آمدن، تنها معیار درست بودن اندیشه‌ها است. (گولدنر ۱۳۸۳: ۲۶۴)

دیدگاه اخلاق تکلیف‌گرا: این دیدگاه که به دیدگاه اصول‌گرا نیز مشهور است، وجه نظری اخلاق را برجسته ساخته و از پرداختن به اخلاق عملی غفلت کرده است. اخلاق تکلیف‌گرا، بر اساس اصل پایداری منطقی است و اخلاق را مجموعه‌ای از اصول و قواعدی می‌داند که رفتارهای انسان را در زندگی هدایت می‌کنند؛ از اینرو جایگاه و شأن

اخلاق در کنش و رفتار انسانی، همان شأن و جایگاه منطق در تفکر است. چنانچه منطق به یاری اصول و قواعد منطقی، فکر انسان را از کج اندیشی و گرفتار شدن در اندیشه‌های ناصواب حفظ می‌کند، اخلاق نیز به کمک اصول و قواعد اخلاقی، او را از کج رفتاری و افتادن در ورطه رفتارهای نادرست نگاه می‌دارد.

دیدگاه اخلاق فضیلت: این دیدگاه که بیشتر بر اخلاق عملی تکیه دارد، بر اساس اصل تحقق ظرفیت‌ها، اخلاق را مجموعه‌ای از فضایل می‌داند که در منش فرد تبلور می‌یابند و به ظهور می‌رسند. این دیدگاه که شکل سنتی آن از قرن پنجم قبل از میلاد وجود داشته، بدون در نظر گرفتن بافت نظری خاص، به تفصیل درباره‌ی صفت‌های مثبت و منفی اخلاقی، رتبه، رابطه، و اصل و فرع بودن آنها بحث می‌کند. از این رو فضلا و اندیشمندانی که در حوزه‌ی علوم اسلامی به اخلاق پرداخته‌اند، عموماً اخلاق را مجموعه‌ای از فضایل معرفی کرده‌اند و برخی از این اندیشمندان برای این فضایل سلسله مراتب نیز قائل شده‌اند (دستغیب، ۱۳۶۵؛ جوادی آملی، ۱۳۷۷؛ خواجه نصیر، ۱۳۶۹، به نقل از نقدی، ۱۳۹۵: ۵).

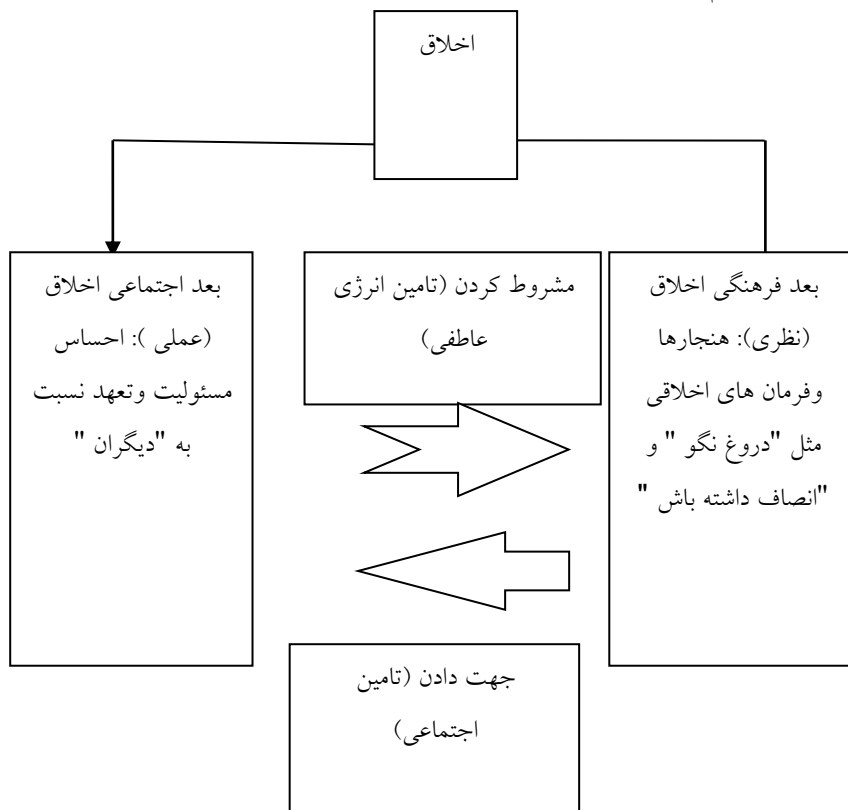
دیدگاه اخلاق مراقبت: کانون توجه این دیدگاه، هرچند به طور تلویحی، بر وجه عملی اخلاق یا تعهد اجتماعی است. اخلاق مراقبت، بر اساس اصل سازگاری، اخلاق را برقراری عشق و محبت می‌داند و نگران روابط اجتماعی و عاطفی است. این دیدگاه بیش از چهار دهه است که بسیار رشد کرده؛ حوزه آن عمدتاً در فلسفه بوده، ولی در حوزه‌های علوم اجتماعی، علوم رفتاری و همچنین تعلیم و تربیت نیز نفوذ چشم‌گیری داشته است. (نقدی ۱۳۹۲، ۱۴)

چارچوب نظری

دیدگاه تلفیقی نظم اجتماعی. در دیدگاه نظم اجتماعی، نوعی تلفیق نظری در مورد اخلاق ارائه می‌شود که محور آن نظم اجتماعی است. در این نظریه، اخلاق یکی از اجزای لاینفک نظم اجتماعی است؛ همان طور که جامعه‌ای بدون وجه اقتصادی قابل تصور نیست، هیچ جامعه‌ای بدون اخلاق نیز امکان پذیر نیست. این نظریه به طور صریح (وگاهی تلویحی) دربردارنده تلفیقی موقوت از مهمترین دیدگاه‌های اخلاقی است (همان، ۱۳۹۲: ۱۵)

دیدگاه نظم اجتماعی، به صراحت اخلاق نظری را با اخلاق عملی تلفیق می‌کند. چلبی، به صورت تحلیلی، برای اخلاق دو بُعد قائل است (شکل ۱): یکی بُعد فرهنگی و دیگری بُعد اجتماعی. بُعد فرهنگی اخلاق یا " اخلاق نظری "، شامل مجموعه فرمان های اخلاق است که ریشه در فرهنگ جامعه دارند، از جمله آرمانها، باورها، ارزشها و اعتقادات دینی؛ بنابراین میزان انسجام منطقی اخلاق نظری و میزان عقلانی بودن قواعد آن، به لحاظ صوری ممکن است از مجموعه‌ای به مجموعه‌ای دیگر و از قاعده‌ای به قاعده‌ای دیگر، کم و بیش متغیر و متفاوت باشد (چلبی، ۱۳۸۵: ۱۶۶)

شکل ۱: ابعاد اخلاق (چلبی، ۱۳۷۵: ۱۶۷)

چلبی تصریح می‌کند که اگرچه قاعده اخلاقی به همراه خود نوعی الزام قطعی را مطرح می‌کند، احساس تکلیف نسبت به آن ریشه در اجتماع، به معنای اخص کلمه دارد.

احساس تکلیف و مسئولیت بر مبنای فرمان‌های اخلاقی در مقابل "دیگری" است. این "دیگری" را ممکن است در پیوستاری تصور کرد که در یک قطب آن مجردترین، عام‌ترین و فراگیرترین "دیگری" تعمیم یافته " وجود دارد و با نزدیک شدن به قطب مخالف پیوستار مزبور، از سطح انتزاع کاسته می‌شود تا جایی که در قطب مخالف "دیگری" می‌تواند فرد(افراد) انضمامی باشد. باید توجه داشت، در حالی که بعد فرهنگی اخلاق به عمل کنشگر در قبال دیگران و جمع جهت می‌دهد، یعد اجتماعی اخلاق، انرژی عاطفی عمل کنشگر را که معطوف به حقوق و دیگران و جمع است، تامین می‌سازد؛ به این ترتیب، در دیدگاه نظم اجتماعی، دیدگاه‌های اخلاق تکلیف‌گرا و اخلاق مراقبت دو وجه اخلاق محسوب می‌شوند و ارتباطی وثیق می‌یابند.

در نظریه نظم اجتماعی، اگر در جامعه بین اخلاق نظری و عملی، شکاف نسبتاً عمیق وجود داشته باشد، در این صورت لازم است در مرتبه نخست، ریشه این شکاف را در پایه عملی جست و جو کرد؛ پایه‌ای که بر شبکه روابط اجتماعی و آرایش آن استوار است. در این بُعد، به ترتیب اولویت، اختلال رابطه‌ای و سپس اختلال توزیعی را باید مسئول بالقوه ضعف پایه عملی اخلاق دانست (چلبی، ۱۳۷۵)

در مرتبه دوم، این امکان نیز وجود دارد که اخلاق در بُعد نظری نیز دچار نارسایی باشد؛ در این صورت سبب شناسی مشکل را باید در فرهنگ جست. در این مورد به طور کلی می‌توان به ترتیب اهمیت، در وهله نخست، اختلال نمادی و در مرحله بعد، اختلال هنجاری را مسئول بالقوه دانست (همان، ۱۳۷۵) مجموعه این اختلالات را می‌توان تحت عنوان "اختلالات ساختاری و عوامل مقوم شکاف بین اخلاق نظری و عملی در سطح کلان" معرفی کرد.

در دیدگاه نظم اجتماعی، اخلاق مبتنی بر فضیلت و ارزش‌های اخلاقی با اخلاق سودمندگرا نیز به لحاظ نظری در جوف هنجارها و قواعد اجتماعی قرار داشته و با

یکدیگر ارتباطی تنگاتنگ و سلسله مراتبی دارند. در این نظریه، رکن اصلی هر نوع اجتماع، هنجار اجتماعی است و منشأ اصلی هنجارها به چهار نیاز اجتماعی برمی‌گردد:

۱. همزیستی مسالمت آمیز (صلح)؛ ۲. همکاری (هم افزایی)؛ ۳. هم فهمی و هم فکری (فهم متقابل)، و ۴. هماهنگی (هم گامی / همنوایی). به تبع این چهار نیاز اجتماعی، چهار نوع ارزش اجتماعی (یافضیلت)، که همگی کم و بیش خصلت عینی دارند (ارزش های عینی) و همگی فراگیر هستند، مطرح می‌شوند. این ارزش ها عبارت انداز: ۱. ارزش سلامت؛ ۲. ارزش صلح و دوستی؛ ۳. ارزش همکاری اجتماعی و ۴. ارزش عدالت (توزیعی) (چلبی، ۱۳۸۹) چلبی با ذکر این ارزش ها، به هنجارها یا قواعد مشترک به عنوان وسیله دستیابی به آنها در بُعد اجتماعی اشاره می‌کند. او لوازم و وسایل تحقق ارزش های اجتماعی مزبور را متناظراً این چنین معرفی می‌کند: ۱. زبان و نمادهای مشترک؛ ۲. ابزارها و منابع مادی؛ ۳. اطلاعات و دانش و ۴. هنجارها (قواعد مشترک)؛ بنابراین وجود هنجارها برای حفظ گروه یا جامعه و تداوم آن ضروری است و بدون آنها تداوم همکاری مؤثر، غیرقابل تصور است. در ادامه، او تصریح می‌کند که اگر هنجارهای اجتماعی را از حیث عمومیت و اهمیت در قالب "هرم" مشاهده کنیم، در رأس آن، اصول و هنجارهای عمومی مطرح هستند و در قاعده تحتانی هرم، قواعد مقید به زمان، مکان و محدود به شرایط معین قرار می‌گیرند. از این منظر، مفهوم برابری آحاد جامعه در مقابل هنجارهای عمومی و حقوق هنجاری (قواعد عمومی نانوشته) نقش کلیدی در مهار نابرابری های اجتماعی ایفا می‌کند؛ یعنی هنجارهای عموم که هر یک حاوی نوعی حقوق و تکالیف متناظر هستند، باید تعمیم یافته باشند؛ به طوری که توزیع حقوق و تکالیف مرتبط به هنجارهای عمومی به طور برابر بین آحاد جامعه توزیع شوند؛ مانند هنجارهای صداقت و انصاف (چلبی، ۱۳۸۹: ۸۴)

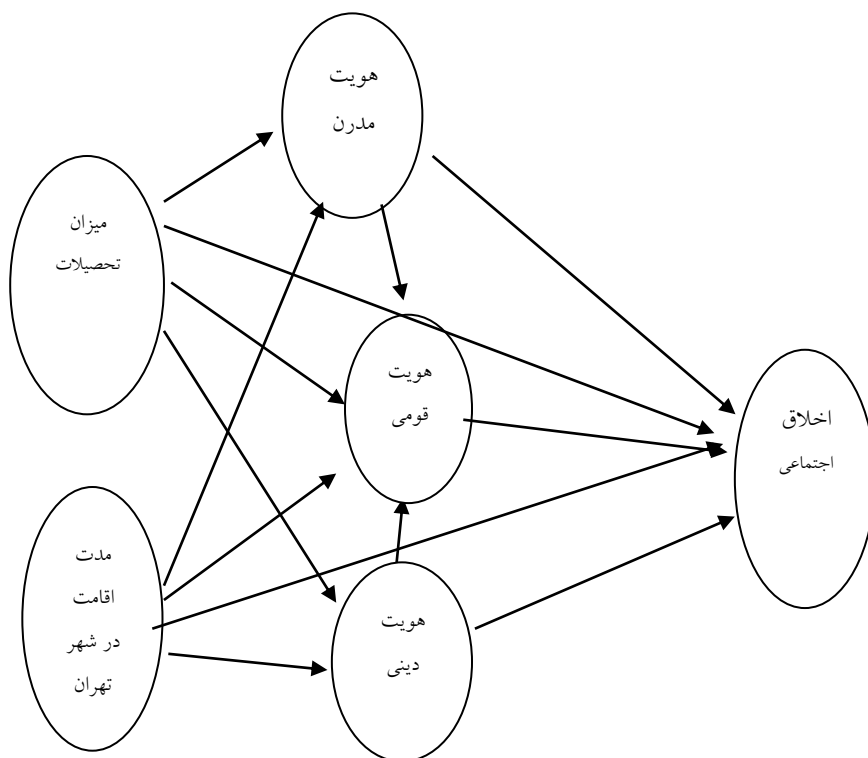
چلبی (۱۳۸۹) به کارکرد و سودمندی هنجارهای متناظر با ارزش عدالت در تقویت اخلاق عملی افراد جامعه نیز اشاره کرده است. او به ارتباط وثیق هنجار صداقت با

ارزش‌های عینی اجتماعی اشاره کرده و می‌گوید: "همکاری، هماهنگی و هم‌فهمی، هر سه، محتاج اطلاعات صحیح و مشترک هستند؛ و این ضرورت اجتماعی، موجب شکل‌گیری و ظهور "هنجار صداقت" به عنوان یکی از قواعد اصلی هر نظام اجتماعی، می‌شود؛ همچنین به ارتباط هنجار انصاف و ارزش‌های اجتماعی عدالت اشاره کرده و بر ضرورت قابل مشاهده بودن آن تأکید می‌کند. به عقیده وی، مهمترین کانون و منبع تهدید صلح و امنیت فردی و جمعی، محدودیت منابع و تضاد مزمن و خفته بر سر منابع کمیاب است؛ بنابراین وجود تضادهای آشکار و نهان، با عنایت به ارزش‌های اجتماعی عینی چهارگانه، ایجاب می‌کند که "هنجارهای توزیع منابع ارزشمند" و به دنبال آن "هنجارهای مدیریت تضاد" و همراه با آن "هنجارهای ضمانت اجرا" به منصفه ظهور برسند (چلبی، ۱۳۸۹: ۱۷).

در این دیدگاه، با توجه به غنا و انسجام نظری، تعاریف مشخصی در مورد اخلاق ارائه می‌شود. یکی از تعاریف اخلاق با تأکید بر وجه اجتماعی و پرهیز از مفاهیم فلسفی و انتزاعی آن، از این قرار است: "اخلاق، مجموعه‌ای از قواعد مشترک است که برای دستیابی به ارزش‌های غایی و اجتماعی، به شکل داوطلبانه و غیرمشروط، برای کنش اجتماعی ویرایش شده است؛ این ویرایش، کنشگران اخلاقی را به سمت آرمان‌ها، پرهیزکاری و لحاظ کردن سود و زیان دیگر اعیان اجتماعی در تابع سود و زیان خود، سوق می‌دهد" (نقدی ۱۳۹۵: ۸۵).

مدل تحلیلی تحقیق

مدل مفهومی در این پژوهش متناظر با ابعاد هویت اجتماعی موجود ساکنان شهر تهران و ادبیات نظری پژوهش حاضر به صورت زیر فرموله شده است.

نمودار شماره ۱- مدل تحلیلی اخلاق اجتماعی (نظری)

چنانچه مدل تحقیق نشان می‌دهد همه فرضیه‌های پژوهش در این مدل مد نظر قرار گرفته است. بر اساس مدل فوق، اخلاق اجتماعی را می‌توان با سه متغیر هویت قومی، هویت دینی و هویت مدرن تبیین کرد و علاوه بر این به نظر می‌رسد هویت قومی مقدم بر دو هویت دیگر می‌تواند در تبیین اخلاق اجتماعی و هویت دینی و هویت مدرن نیز نقش موثرتری ایفا نماید.

در این پژوهش فرضیه‌های غیر جهت دار زیر مورد بررسی قرار گرفتند:

- هویت ملی بر اخلاق اجتماعی تأثیر دارد - هویت دینی بر اخلاق اجتماعی تأثیر دارد -
- هویت قومی بر اخلاق اجتماعی تأثیر دارد - هویت مدرن بر اخلاق اجتماعی تأثیر دارد -
- میزان تحصیلات بر اخلاق اجتماعی تأثیر دارد.

سن پاسخگویان بر اخلاق اجتماعی تأثیر دارد - مدت اقامت پاسخگویان در شهر تهران بر اخلاق اجتماعی تأثیر دارد - حسیت پاسخگویان بر اخلاق اجتماعی تأثیر دارد.

تعریف نظری و عملیاتی متغیرها

اخلاق اجتماعی

تعریف مفهومی و مقیاس‌سازی اخلاق اجتماعی: اخلاق اجتماعی به مجموعه‌ای از قواعد مشترک است که برای دستیابی به ارزش‌های غایی و اجتماعی، به شکل داوطلبانه و غیرمشروط، برای کنش اجتماعی ویرایش شده است؛ این ویرایش، کنشگران اخلاقی را به سمت آرمان‌ها، پرهیزکاری و لحاظ کردن سود و زیان دیگر اعیان اجتماعی در تابع سود و زیان خود، سوق می‌دهد (نقدی، ۱۳۹۵: ۱۱).

مقیاس‌سازی اخلاق اجتماعی، از تعامل متغیرهای مسئولیت‌پذیری اجتماعی، تعهد اخلاقی یعنی تمایل به همزاد‌پنداری با گروه‌های مختلف تمایل به رعایت انصاف، (از شعاع گروه طبیعی خانواده تا گروه اجتماع عام) مورد سنجش قرار گرفته است. این شاخص از نظریه نظم اجتماعی استنتاج شده است. (چلبی، ۱۳۷۵: ۱۶۷)

هویت مدرن: بر اساس مقیاس حاجیانی و درویشی (۱۳۸۹) شاخص هویت مدرن در چهار بعد گرایش به ارزش‌های بنیادی مدرن در بعد معرفت‌شناختی، گرایش به ارزش‌های مدرن در بعد اجتماعی، گرایش به اجتماعات (جوامع و کشورهای غربی) و نیز جهانی شدن (و خود را جهانی تصور کردن) است.

هویت دینی: بر اساس مقیاس گلارک و استارک، هویت دینی دارای پنج بعد ۱- بعد اعتقادی یا باوردینی که نوعی ادراک فردی برخاسته از معرفت دینی است ۲- بعد مناسکی و اعمال دینی ۳- بعد عاطفی یا تجربی که ناظر به عواطف، تصورات و احساسات پیروان یک دین است. ۴- بعد فکری یا دانش دینی که مشتمل بر اطلاعات و دانسته‌های بنیادی در مورد معتقدات هر دین است. ۵- بعد پیامدی یا آثار دینی که ناظر بر اثرات باورها، اعمال، تجارب و دانش دینی بر زندگی روزانه است و به عبارت دیگر تأثیر و انعکاس دین در رفتارهای روزمره است (سفیری و نعمت الهی، ۱۳۹۱: ۴۵).

هویت قومی: "وارمز و ناندا" گروه‌های قومی را دسته‌هایی از مردم می‌دانند که خودشان را از گروه‌های دیگر جامعه یا از جامعه‌ای بزرگتر به عنوان یک کل متمایز می‌کنند. یک گروه قومی میان خود و گروه‌های دیگر در جامعه به ترسیم مرزهای قومی می‌پردازند که چنین مرزبندی‌هایی هم سبب تقویت همبستگی درون گروه‌ها و هم عامل جدایی‌شان از گروه‌های دیگر می‌شوند. (صباغ و شالفروش به نقل از وارمز، ۱۹۹۸: ۲۰۵)

روش شناسی پژوهش

این پژوهش به روش پیمایشی و با ابزار پرسشنامه به اجرا درآمده است. جامعه‌ی آماری این تحقیق را ساکنان مناطق ۲۲ گانه شهر تهران (۱۸ سال به بالا) تشکیل می‌دهند و حجم نمونه ۶۰۰ نفر است. مبنای این نمونه‌گیری بدین شکل است که نخست از همه مناطق بیست دو گانه تهران، حوزه‌های شهری از طریق رایانه به طور تصادفی انتخاب می‌شوند سپس از میان حوزه‌های انتخابی به طور تصادفی بلوک‌هایی به عنوان نمونه مشخص می‌شود در نهایت به طور متناسب سهم هر یک از یک متغیرهایی مثل جنسیت و سن را تعیین می‌کند. در نهایت به کمک نرم افزار مزبور ۶۰۰ نفر به عنوان حجم نمونه انتخاب شدند. ابزار جمع آوری اطلاعات پرسشنامه است. روش نمونه‌گیری تصادفی از کل شهر تهران به کمک نرم افزار خاص و تعریف شده که در معاونت اجتماعی و فرهنگی شهرداری تهران وجود دارد^۱

تجزیه و تحلیل داده‌ها در دو سطح توصیفی و آمار استنباطی انجام شده است. در سطح آمار توصیفی از جداول آمار توصیفی، میانگین و انحراف معیار و در سطح استنباطی از ضرایب همبستگی و تحلیل رگرسیون استفاده شده است. برای تأیید روایی و اعتبار، پرسشنامه توسط تعدادی از متخصصین و کارشناسان مربوطه، به ویژه استاد راهنما و مشاور داده شد و از آنها در مورد سوالات نظرخواهی گردید تا روایی پرسشنامه را

---

^۱ دستور العمل اجرایی برنامه‌های نظر سنجی سال ۱۳۹۱ اداره مطالعات و سنجش افکار شهر داری تهران، معاونت امور اجتماعی و فرهنگی

بررسی و تأیید نمایند. پس از آن برای سنجش پایایی متغیرهای تحقیق از آلفای کرونباخ استفاده شده، که نتیجه آن در جدول زیر قابل مشاهده است.

جدول شماره (۲): ضرایب آلفای کرونباخ متغیرهای پژوهش

ضریب آلفا	تعداد گویه‌ها (سوالات)	شاخص
۰ / ۸۸۱	۸	مسئولیت‌پذیری اجتماعی
۰ / ۷۵۲	۸	تعهد اخلاقی
۰ / ۷۷۴	۹	انصاف
۰ / ۷۹۵	۷	هویت قومی
۰ / ۷۴۸	۵	هویت مدرن
۰ / ۷۸۲	۶	هویت مذهبی

یافته‌های پژوهش

یافته‌های این پژوهش، شامل یافته‌های توصیفی و استنباطی است. یافته‌های توصیفی برخی از ویژگی‌های نمونه‌های بررسی شده را شامل می‌شود و یافته‌های استنباطی، تجزیه و تحلیل متغیرهای تحقیق را نشان می‌دهد.

الف) ویژگی‌های توصیفی نمونه پژوهش

در بخش توصیفی، بر اساس نمونه مورد مطالعه قرار گرفته، ۶۳ درصد آنان را مردان و ۳۷ درصد را زنان تشکیل می‌دهند. گستره سنی افراد از ۱۵ تا بیش از ۷۰ سال بوده و بیشترین تعداد در گروه‌های سنی ۳۵-۴۴ سال، با ۴۰ سال بوده است اغلب افراد پاسخگو دارای تحصیلات دیپلم بوده‌اند مدت اقامت پاسخگویان از یک سال تا ۷۵ سال و میانگین مدت اقامت در شهر تهران ۲۹/۵ سال بوده است. ۶۶ درصد از افراد نمونه متاهل بوده‌اند. همچنین از نظر مشاغل ۳۷ درصد دارای مشاغل آزاد بوده و پس از آن ۲۱ درصد کارمند بوده‌اند. از نظر قومی ۲۷ درصد آذری، ۴ درصد کرد، ۹ درصد لرولک، ۴ دهم درصد عرب و بلوچ، ۴ درصد گیلکی و مازندرانی، ۱ درصد اتباع خارجی (در مجموع ۵۱ درصد قومی) و ۴۹ درصد فارس بوده‌اند.

ب) یافته‌های استنباطی: درآزمون فرضیه‌های تحقیق با کمک نرم افزار از ضریب همبستگی و تحلیل رگرسیون استفاده شده است. همچنین خلاصه ماتریس ضرایب همبستگی بین متغیرهای وابسته و مستقل، هم به تفکیک و هم به شکل ترکیبی بین متغیرهای پژوهش در جدول زیر مشاهده می‌شود.

جدول شماره (۳): خلاصه جدول ماتریس همبستگی متغیرها

متغیرها	هویت مدرن	هویت دینی	هویت قومی	مسئولیت پذیری اجتماعی	تعهد اخلاقی
هویت مدرن	-	-	-	-	-
هویت دینی	**۴۷۵-	-	-	-	-
	۰۰۰.	-	-	-	-
	۶۰۰	-	-	-	-
هویت قومی	**۱۲۵-	**۲۷۰.	-	-	-
	۰۰۲.	۰۰۰.	-	-	-
	۶۰۰	۶۰۰	-	-	-
مسئولیت پذیری اجتماعی	**۲۵۹-	**۵۲۶.	**۳۰۷.	-	-
	۰۰۰.	۰۰۰.	۰۰۰.	-	-
	۶۰۰	۶۰۰	۶۰۰	-	-
تعهد اخلاقی	**۱۷۲-	**۳۴۱.	**۲۷۷.	**۶۰۷.	-
	۰۰۰.	۰۰۰.	۰۰۰.	۰۰۰.	-
	۶۰۰	۶۰۰	۶۰۰	۶۰۰	-
انصاف	**۱۳۵-	**۳۲۸.	**۲۰۳.	**۵۰۱.	**۴۱۹.
	۰۰۱.	۰۰۰.	۰۰۰.	۰۰۰.	۰۰۰.
	۶۰۰	۶۰۰	۶۰۰	۶۰۰	۶۰۰

** معنی داری در سطح /۰۱   *** معنی داری در سطح /۰۵

جدول فوق نشان دهنده‌ی ضرایب همبستگی میان متغیرهای هویت ملی و (ابعاد سه گانه آن) با مولفه‌های اخلاق اجتماعی است. همچنان که مشاهده می‌شود در میان همه متغیرها اعم از مستقل و وابسته رابطه وجود دارد. نکته قابل توجه این است که در میان روابط مشاهده شده، رابطه هویت مدرن با تمام متغیرهای وابسته و مستقل دیگر، رابطه‌ی معکوس و معنادار است؛ به ویژه میزان رابطه‌ی آن با هویت دینی که (-/۴۷۵) و نسبتاً قوی است، مورد توجه است. در حالیکه میزان رابطه‌ی آن با هویت قومی (-/۱۲۵) و ضعیف است. همچنین با سایر متغیرهای اخلاق اجتماعی رابطه معنادار و منفی دارد که بدین شکل قابل تفسیر است: هر چه هویت مدرن افراد بیشتر باشد، پایبندی کمتری به اخلاق اجتماعی دارند. به عبارت دیگر افراد با هویت‌های قومی و مذهبی پایبندی بیشتری به اخلاق اجتماعی دارند. همچنین می‌توان رابطه هر یک از ابعاد هویتی را با تک تک مولفه‌ها مورد بررسی قرار داد.

بین جنسیت و پایبندی به اخلاق اجتماعی رابطه وجود دارد

جدول شماره ۴: خلاصه محاسبه آزمون تی در زمینه رابطه بین جنسیت و میزان پایبندی

به اخلاق اجتماعی

نتایج	سطح معنی داری	مقدار	درجه آزادی	آزمون	میانگین	تعداد	جنسیت	متغیر وابسته
رد شد	/۵۱۰	-/۶۴۲	۵۹۸	T	۲۴/۹۱	۳۸۰	مرد	اخلاق اجتماعی
					۲۴/۵۳	۲۲۰	زن	

با توجه به مقدار t محاسبه شده $-/۶۴۲$ و سطح معنی داری محاسبه شده ($Sig:/510$) این فرضیه تحقیق "جنسیت پاسخگویان باعث تفاوت در میزان پای بندی آنان به اخلاق اجتماعی می گردد" رد شده است. همچنین بررسی میانگین‌ها نشان می‌دهد، تفاوتی بین مردان و زنان در خصوص میزان پایبندی به اخلاق اجتماعی تفاوتی وجود ندارد. براین اساس می‌توان گفت پایبندی به اخلاق اجتماعی برحسب جنسیت یکسان است.

جدول شماره (۵): تحلیل واریانس اخلاق اجتماعی و سطح تحصیلات

متغیر وابسته	سطح تحصیلات	تعداد	میانگین	انحراف معیار	F مقدار	P مقدار
اخلاق اجتماعی	دیپلم و پایین تر	۳۹۳	۷۰/۱۳۹۴	۱۰/۰۶۵۶۷	۱۳/۱۳۴	۰/۰۰۰
	فوق دیپلم و لیسانس	۱۸۳	۶۵/۷۹۱۹	۹/۷۷۱۲۰		
	فوق لیسانس و بالاتر	۵۰	۶۶/۳۰۰۴	۸/۵۶۳۵۸		
	جمع	۵۹۶	۲۵/۴۸۶۸	۱۰/۰۵۹۲۰		

با توجه به مقدار $F(۱۳،۱۶۴)$ و سطح معناداری محاسبه شده ($Sig: ۰/۰۰۰$)، این فرضیه تحقیق "سطح تحصیلات پاسخگویان باعث تفاوت در میزان پایبندی آنان به اخلاق اجتماعی می‌گردد"، در سطح ۹۹ درصد تایید شده است. همچنین بررسی میانگین‌ها نشان می‌دهد، بین نمره میانگین سطوح تحصیلی مختلف، تفاوت وجود دارد. بر این اساس می‌توان گفت پایبندی به اخلاق اجتماعی بر حسب سطح تحصیلات افراد یکسان نیست؛ بدین معنی افراد با سطح تحصیلات پایین، پایبندی بیشتری به اخلاق اجتماعی دارند.

بررسی مدل تحقیق

به منظور بررسی مدل تحقیق از دو شیوه رگرسیون چند متغیری و تحلیل مسیر به صورت زیر استفاده شده است.

الف: تحلیل رگرسیون

با توجه به وجود همبستگی بین متغیرهای تحقیق که نتایج آن در جدول شماره (۲) قابل مشاهده است، ضرایب همبستگی اخلاق اجتماعی با آن دسته از متغیرهای اصلی که

سطح معناداری آن‌ها بالاتر از پنج درصد است، محاسبه و برای تعیین در معادله رگرسیون وارد شده‌اند که نتایج آن در مدل ۱، نمایش داده شده است (جدول ۵). جدول ۵ ضرایب رگرسیون اخلاق اجتماعی را نشان می‌دهد که گام به گام در معادله رگرسیون باقی مانده‌اند. نتایج رگرسیون گام به گام بیانگر این است که این مدل با ۶ متغیر، توان توضیح ۳۰ درصد تغییرات اخلاق اجتماعی پاسخگویان را دارد و ۷۰ درصد تغییرات اخلاق اجتماعی را متغیرهای دیگری که در این تحقیق بررسی نشده‌اند یا وارد معادله رگرسیون نشده‌اند، تبیین می‌کنند. این مدل، چگونگی تایید فرضیه‌های پژوهش را آشکار می‌کند.

جدول شماره (۶): ضرایب تاثیر مدل نهایی تبیین کننده اخلاق اجتماعی

مدل ۱		متغیرها
Sig.T	β	
۰/۰۰۰	۰/۵۱۶	هویت ملی
۰/۰۰۰	۰/۴۶۴	هویت دینی
۰/۰۰۴	۰/۱۵۲	هویت قومی
۰/۰۰۴	-۰/۱۳۳	تحصیلات
۰/۰۰۲	-۰/۱۴۰	مدت اقامت در شهر تهران
۰/۰۰۳	۰/۱۷۶	سن
۰/۵۵۵		R
۰/۳۰۸		R Square
۰/۳۰۰		Adjusted R Square

براساس (Beta) بدست آمده، جدول شماره (۵)، هویت ملی، تحصیلات، مدت اقامت و سن به ترتیب مهم ترین عوامل پیش بینی کننده‌ی متغیر وابسته بوده‌اند. از میان متغیرهای

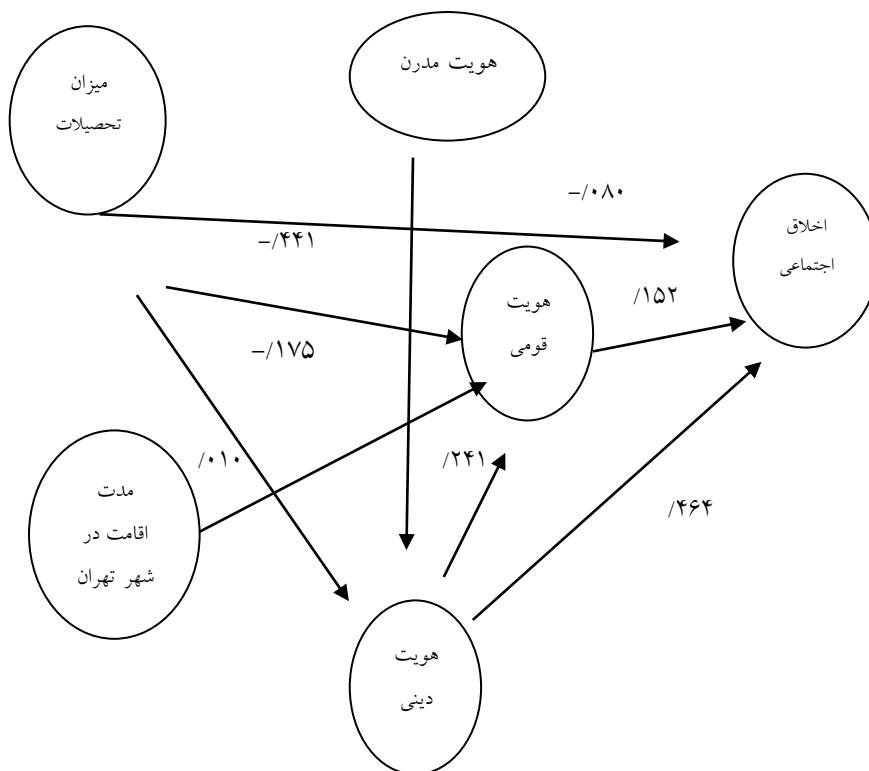
موجود در این مدل، متغیرهای هویت ملی، هویت دینی، هویت قومی و سن افراد تاثیر تقویت کننده بر اخلاق اجتماعی پاسخگویان دارد؛ بدین ترتیب چگونگی تایید فرضیه‌های ۱، ۲، ۳ و ۶ مشخص شده است. همچنین متغیرهای تحصیلات و مدت اقامت زندگی در شهر تهران، تاثیر منفی بر اخلاق اجتماعی دارند. به این ترتیب، چگونگی رد فرضیه‌های ۵ و ۷ مشخص شده است.

ب) تحلیل مسیر

با توجه به ضرایب بتای بدست آمده از جداول رگرسیونی اثرات مستقیم و غیر مستقیم هریک از متغیرهای مستقل در متغیر وابسته محاسبه شده و به صورت زیر است. در مرحله اول متغیر اخلاق اجتماعی را به عنوان متغیر وابسته در نظر گرفته و اثر سایر متغیرها بررسی شد و در مرحله دوم هویت قومی را به عنوان وابسته دوم در نظر گرفته و اثر متغیرهای مستقل را بررسی و در مرحله سوم، هویت دینی را به عنوان متغیر وابسته سوم در نظر گرفته و اثر سایر متغیرها را محاسبه نمودیم که در جدول زیر قابل مشاهده است.

جدول شماره (۷): تحلیل مسیر متغیرها

متغیر مستقل	ضرایب مستقیم	مسیر های غیر مستقیم	مجموع ضرایب غیر مستقیم	مجموع ضرایب مستقیم و غیر مستقیم
هویت قومی	/۱۵۲			/۱۵۲
هویت دینی	/۴۶۴	(/۲۴۱)*(/۱۵۲)	/۰۳۶	/۵۰۰۶
هویت مدرن	-	(-/۴۴۱)*(/۴۶۴)	-/۲۰۴	-/۲۰۴
میزان تحصیلات	-/۰۸۰	(-/۲۴۲)*(/۱۵۲) و (-/۱۷۵)*(/۴۶۴)	/۱۱۷	/۱۹۷
مدت اقامت		(/۰۱۰)*(/۱۵۲)	/۰۰۱۵	/۰۰۱۵

متغیرهای هویت قومی (0.152)، هویت دینی (0.464) و میزان تحصیلات (-0.080) به طور مستقیم در اخلاق اجتماعی موثرند. البته هویت قومی و هویت دینی اثر افزایشی و میزان تحصیلات اثر کاهنده داشته است. و تاثیرات غیرمستقیم متغیرهای هویت مدرن (-0.204)، (هویت دینی) (0.336)، مدت اقامت در شهر تهران (0.015) و میزان تحصیلات (0.117) می‌باشد که در مدل فوق به نمایش در آمده است.

بحث و نتیجه‌گیری

با توجه به نیاز هر جامعه به اخلاق اجتماعی و تاثیر آن در نظم و انسجام به ویژه در کلان شهرها، این پژوهش به بررسی اخلاق اجتماعی و مولفه‌های آن نظیر، تعهد اخلاقی، مسئولیت پذیری اجتماعی و انصاف به عنوان عوامل اساسی تبیین اخلاق اجتماعی

پرداخته است. نتایج بدست آمده نشان می‌دهد که بین تمام مولفه‌های اخلاق اجتماعی به عنوان متغیر وابسته و هویت اجتماعی به عنوان متغیر مستقل در محدوده مورد مطالعه رابطه‌ی مثبت و منفی وجود دارد. که در این میان سهم هویت مذهبی با ضریب همبستگی ۰/۵۰۱ و هویت مدرن با ضریب همبستگی ۰/۲۳۴- قابل توجه است.

با توجه به رابطه‌های معنادار بین ابعاد هویت اجتماعی (هویت قومی، مذهبی و مدرن)، همچنین معکوس بودن آن به ویژه بین هویت مدرن و هویت مذهبی بیشتر و هویت قومی کمتر، نشان دهنده چالش بین سنت (هویت مذهبی) و مدرنیته (هویت مدرن) می‌باشد، اگر چه این چالش بین هویت ایرانی و هویت مدرن کمتراست، اما وجود دارد و نزدیک به یک سده اخیر هنوز جامعه ایران نتوانسته است از این بن بست رهایی یابد.

یافته‌ها نشان داد، پابندی مردم به اخلاق اجتماعی، رابطه‌ی معنی داری با جنسیت ندارد. این یافته با یافته‌های تحقیق (محسنی، ۱۳۷۵)، همسو است. همچنین در این تحقیق با آزمون تحلیل واریانس نشان داده شد که پاسخگویان با سطح تحصیلات پایین، پابندی بیشتری به اخلاق اجتماعی دارند و با یافته تحقیق محسنی (۱۳۷۵) که بیان شده با سوادها تصویر تاریکتری از وضعیت اخلاقی دارند، همسو است. (حاجیان، ۱۳۹۳ به نقل از محسنی ص ۸۵)

یافته‌ها نشان داد که میزان مسئولیت پذیری اجتماعی پاسخگویان مورد مطالعه میزان متوسطی از مسئولیت پذیری اجتماعی را نشان می‌دهند که این یافته همسو با نتایج تحقیقات طالبی و خوشبین (۱۳۹۱)، سروش (۱۳۹۱) و نیکخواه و جهانشاهی فرد (۱۳۹۳) است. بر این اساس می‌توان گفت پابندی پاسخگویان به اخلاق اجتماعی در حد متوسط است.

مطالعات انجام شده در ایران حاکی از آن است که تعهد اجتماعی در بین جوانان ایرانی در حد متوسط و پایین بوده است (حقیقتیان و عبدالهی، ۱۳۹۰). یافته‌های این تحقیق نشان داد که میانگین نمره تعهد اخلاقی پاسخگویان مورد مطالعه، میزان متوسطی از تعهد اخلاقی را نشان می‌دهد که این یافته با نتایج تحقیقات پرچمی (۱۳۷۴) و نوروزی (۱۳۸۷) همسو است.

طبق نتایج برخی تحقیقات انجام شده در کشور ایران، ۶۲ درصد از جوانان معتاد، تعهد اجتماعی پایین دارند (ابراهیمی بای، ۱۳۸۸، ۱۸۰). در بین جوانان شهر ارومیه، تعهد اجتماعی ۲۲ درصد بوده که در حد پایین است (امیرکافی، ۱۳۸۸، ۶۳) و یا ۳۷ درصد افراد جامعه، تعهد شهروندی پایین دارند و همین مسئله باعث رفتارهایی مانند پرداخت رشوه، عدم پرداخت مالیات و پارتی بازی شده است (فاطمی نیا، ۱۳۸۷، ۵۳). (حقیقتیان و عبدالهی، ۱۳۹۰)

اگرچه با توجه به تفاوت در ویژگی‌های افراد مورد مطالعه در پژوهش‌های انجام شده باید با احتیاط بیشتری اظهار نظر کرد، لیکن یافته‌های پژوهش و جمع‌بندی نهایی یافته‌های بدست آمده، نشان می‌دهد نمره مسئولیت‌پذیری با میانگین (۳/۰۱ از ۵) در حد متوسط، نمره انصاف با میانگین (۲/۸۶ از ۵) کمتر از حد متوسط و نمره تعهد اخلاقی با میانگین (۲/۹۴ از ۵) در حد متوسط است. در مجموع نمره‌ی اخلاق اجتماعی که از ترکیب سه متغیر بالا محاسبه شده با میانگین (۲/۱۴ از ۵) در حد پایین است. بر این اساس می‌توان گفت پایبندی مردم به اخلاق اجتماعی در محدوده‌ی مورد مطالعه چندان رضایت بخش نیست.

پیشنهادها

با توجه به نتایج فوق و براساس میانی نظری مطرح شده پیشنهادات زیر قابل ارائه است:

- به نظر می‌رسد فراهم نمودن زمینه گفت و گوی عمومی میان سنت های جامعه ایرانی یا به تعبیری میان هویت‌های مختلف (قومی، مذهبی و مدرن) می‌تواند مقدمه‌ای برای هم افزایی، همگرایی و کاهش تنش‌های بین ابعاد هویتی موجود و نهایتاً دستیابی به زمین مشترک، یعنی اخلاق اجتماعی باشیم.
- با توجه به تنوع قومی و مذهبی به ویژه در کلان شهر تهران و وجود تفکرات قالبی در خصوص اقوام، نقش رسانه‌ها به خصوص صدا و سیما به عنوان بزرگترین رسانه، می‌تواند نقش بسیار مهمی در ارتقاء اخلاق اجتماعی داشته باشد.

- با توجه به پایین بودن میزان مسئولیت‌پذیری، تعهد اجتماعی و انصاف اجتماعی، پیشنهاد می‌شود، ابعاد اخلاق اجتماعی در مدارس مورد بررسی قرار گیرد. تا بتوان بسترهای افزایش ابعاد موجود را در مدارس نهادینه کرد.
- با توجه به زیست بوم شهر تهران و جامعه ایرانی، به محققان توصیه می‌شود که: ابعاد اخلاق اجتماعی را با شاخص‌های بیشتری مورد بررسی قرار دهند. همچنین علاوه بر روش کمی (پیمایش)، روش‌های کیفی می‌توانند زوایای پنهان این موضوع را بهتر نشان دهد.

منابع

- ابراهیم بای سلامی، غلام حیدر و محمد غفاری زاده (۱۳۸۸). رابطه تعهد و کنترل اجتماعی با اعتیاد، مجله رفاه اجتماعی، پاییز ۱۳۸۸، شماره ۳۴
- امیرکافی، مهدی (۱۳۸۷) بررسی احساس امنیت و عوامل مؤثر بر آن (مورد مطالعه: شهر تهران)، مجله جامعه‌شناسی مسائل اجتماعی ایران، زمستان ۱۳۸۷، سال اول، شماره ۱، صفحه ۱-۲۶
- پرچمی، داود (۱۳۷۴) تعهد اجتماعی جوانان و عوامل مؤثر بر آن، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه شهید بهشتی
- چلبی، مسعود (۱۳۸۹) "تحلیل نظری منشأ و ارتباط‌های اجتماعی و نابرابریها". مجله علمی - پژوهشی تحلیل اجتماعی نظم و نابرابریهای اجتماعی، صص ۲۶-۱
- چلبی، مسعود (۱۳۷۵) جامعه‌شناسی نظم: تشریح و تحلیل نظری نظم اجتماعی، چاپ اول، تهران: نشرنی
- چیت‌ساز، محمد جواد (۱۳۸۸) درآمدی بر اخلاق اجتماعی ایرانیان؛ اهمیت بررسی اخلاق اجتماعی، پژوهشنامه، زمستان ۱۳۸۸، شماره ۴۸، صص ۱۵۶-۱۴۹
- حاجیانی، ابراهیم. (۱۳۹۳). جامعه‌شناسی اخلاق (تحلیل وضعیت اخلاق اجتماعی در جامعه ایران)، انتشارات جامعه‌شناسان، تهران
- حاجیانی، ابراهیم و درویشی، محسن (۱۳۸۹). مطالعه گرایش ایرانیان به هویت مدرن، جامعه‌شناسی مسائل اجتماعی ایران.

- حقیقتیان، منصور و منیژه عبدالهی (۱۳۹۰) عوامل موثر بر تعهد اجتماعی در بین دانش‌آموزان مقطع دبیرستان شهر اصفهان، *مجله مطالعات توسعه اجتماعی ایران*، سال سوم، شماره چهارم، پاییز ۱۳۹۰
- دستور العمل اجرایی برنامه‌های نظر سنجی اداره مطالعات و سنجش افکار شهر داری تهران، معاونت امور اجتماعی و فرهنگی (۱۳۹۱)
- دیلینی، تیم. (۱۳۹۱). *نظریه‌های کلاسیک جامعه‌شناسی*. ترجمه بهرگ صدیقی و وحید طلوعی، تهران، نشر نی
- رضایی، زهرا. (۱۳۹۰). تبیین رابطه اخلاق و امنیت فرهنگی. *فصلنامه تحقیقات راهبردی مجمع تشخیص مصلحت*، شماره ۷۶، تابستان ۱۳۹۰، صص ۱۱۳-۱۲۸
- سروش، مریم. (۱۳۹۱). احساس مسئولیت فردی و اجتماعی، دیگرخواهی و اعتماد اجتماعی مطالعه نوجوانان شیراز. *جامعه‌شناسی کاربردی*، سال بیست و سوم، شماره (۴۶)، شماره دوم، تابستان ۱۳۹۱، صص ۲۱۱-۱۹۳
- سفیری، خدیجه و زهرا نعمت‌الهی (۱۳۹۱) جهانی شدن و هویت دینی با تاکید بر تفاوت‌های جنسیتی، *فصلنامه علمی مطالعات اجتماعی روان‌شناختی زنان*، دوره ۱۰، شماره ۳، صفحه ۳۹-۶۶
- صباغ، صمد و آرزو شالفروش شتربانی (۱۳۸۷) بررسی ابعاد هویتی (جهانی، ملی، قومی یا محلی و دینی) دانش‌آموزان دوره متوسطه و عوامل مرتبط با آن، *مطالعات جامعه‌شناختی*، زمستان ۱۳۸۷، دوره ۱، شماره ۱، صفحه ۷۴-۱۲۳
- طالبی، ابوتراب؛ خوشبین، یوسف (۱۳۹۱). مسئولیت‌پذیری اجتماعی جوانان شهر همدان، *فصلنامه علوم اجتماعی*، دوره ۱۹، شماره ۵۹، زمستان ۱۳۹۱، صفحه ۲۱۶-۲۴۹
- فاطمی‌نیا، سیاوش و سیامک حیدری. (۱۳۸۶) عوامل مرتبط با تعهدات شهروندی. *فصلنامه علمی - پژوهشی رفاه اجتماعی*، سال دهم، شماره ۳۸۴۱ - ص ۶۴
- فتحی، سروش (۱۳۹۵). تحلیل جامعه‌شناختی رعایت اخلاق شهروندی در فضای شهری، *فصلنامه مطالعات جامعه‌شناختی شهری*، شماره هجدهم، بهار ۱۳۹۵
- کرایب، یان. (۱۳۸۹). *نظریه اجتماعی کلاسیک؛ مقدمه‌ای بر اندیشه‌ی مارکس، وبر، دورکیم*، زیمل. ترجمه شهناز مسمی پرست، تهران، انتشارات آگاه

- گولدنر، الوین (۱۳۸۳) بحران جامعه‌شناسی غرب، ترجمه فریده ممتاز، شرکت سهامی انتشار، ۱۳۸۳
- مرکز افکار سنجی دانشجویان ایران (ایسپا)، (۱۳۹۳)، پیمایش شاخص‌های اخلاق اجتماعی در شهر تهران
- نقدی وحید (۱۳۹۱) بررسی جامعه‌شناختی تربیت اخلاقی در آموزش و پرورش ایران: با تأکید بر هنجارهای اخلاقی انصاف و صداقت، رساله دکتری به راهنمایی مسعود چلبی، استاد جامعه‌شناسی دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه شهید بهشتی.
- نقدی، وحید (۱۳۹۵) تحلیل تجربی اخلاق عملی با تأکید بر تعهد تعمیم یافته به مثابه وجهه عملی اخلاق اجتماعی، مجله تحلیل اجتماعی نظم و نابرابری اجتماعی، شماره ۷۱/۴، پاییز و زمستان ۱۳۹۵
- نقدی، وحید و نوین تولایی (۱۳۹۳) عوامل اجتماعی مؤثر بر پرورش اخلاقی جوانان برای رعایت انصاف، به منزله هنجار اخلاقی صدرنشین "مجله مسائل اجتماعی ایران. ۱۳۹۳؛ شماره ۵ (۲): ۱۱۷-۱۳۹
- نوروزی، فیض‌الله (۱۳۸۷). تعهد اجتماعی و عوامل مؤثر بر آن. مجله تخصصی جامعه‌شناسی دانشگاه آزاد واحد خلیخال ۱۵۰-۱۳۶
- نیکخواه، هدایت؛ جهانشاهی فرد، پریسا (۱۳۹۳) بررسی میزان مسئولیت‌پذیری اجتماعی شهروندان بندرعباس و عوامل فرهنگی و اجتماعی مؤثر بر آن، فصلنامه مطالعات جامعه‌شناختی شهری، سال پنجم، شماره سیزدهم، زمستان ۱۳۹۳، صص ۱۳۴-۱۰۹
- Eleni Papaoikonomou, Rosalia Cascon-Pereira and Gerard Ryan (۲۰۱۶).
Constructing and communicating an ethical consumer identity: A Social Identity Approach. Journal of Consumer Culture. 2016, Vol. 16(1) 209-231!
- Fang Cui, Ning Ma, Yue-jia Luo (2016). Moral judgment modulates neural responses to the perception of other's pain: an ERP study. • Scientific Reports volume 6,

- Haiyan Liu^{1*}, Xia Chen^{1,2}, Bo Zhang^{1,3}(2013)An Approach for the Accurate Measurement of Social Morality Levels. November 2013 | Volume 8 | Issue 11 |
- <http://npengage.com/social-good/the-era-of-corporate-social-responsibility-is-ending-why-thats-a-good-thing/>
- Jessica A.Kennedy,LauraJ.Kray,Gillian ku(2016). A social-cognitive approach to understanding gender differences in negotiator ethics: The role of moral identity, °Volume 138, January 2017, Pages 28-44
- Turner.H.J (2003). **The structure of sociological theory**. California, university of Riverside Thomson wadsworth, seventh edition. p 504